

## DE LAATSTE PASSAGE



# De laatste passage

Van Oost naar West

Eline Tydeman

© 2016 E. Tydeman / Uitgeverij U2pi

Titel: De laatste passage

Auteur: Eline Tydeman

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag, [www.uitgeveriju2pi.nl](http://www.uitgeveriju2pi.nl)

Druk: JouwBoekdrukkerij.nl

ISBN: 978-90-8759-889-1

NUR: 320

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

*I have to tell you about these things from the past, because they are so important. The really important things usually lie in the distant past. And until you know about them, if you'll forgive my saying so, you will always be to some extent a mere newcomer in my life.*

Antal Szerb, uit: *Journey by Moonlight*



# Inhoud

1954

## *Land uit zicht 9*

Het oude hotel met de waringin \* Drie hoornsignalen

Vanaf 1942

## *De breuklijnen in het bestaan 25*

Het verlies van bijna alles \* Een bloedvlek op het beton

Tijgerin Ciska \* Twee schakers onder de Bonne Louise

Hetzelfde paviljoen in een ander land

Het verkeerde dorpshuis \* Het laatste huis op Java

1954

## *De overtocht op de Selena 99*

Het eerste avondmaal \* Vragen en halve antwoorden

Een ongelukkig drankje \* Selena contra Sumatra

De rivier in het maanlicht

In Singapore en in een Zeemanshuis \*

Opgeeten avondjurken

De verwisseling van hemel en zee \* Wat is er nog te lezen?

De amuletten van Colombo \* Wat aan de zee gegeven werd

Twee flesjes met Chinese opschriften

De badkamer van de 'Prinses op de Erwt'

De verlokkingen van het zwembad \* Balinese schetsen

Op weg naar Kaap Guardafui

Een wandeling in Port Soedan

en een aanvaring op de Rode Zee  
Door het Suezkanaal naar Port Said  
In de donkere stegen van Genua \* Espadrilles in Marseille  
Weggegrist, uitgewist \* Het einde van het nomadenbestaan

*Dankwoord & Noten 247*



1954

Land uit zicht



## Het oude hotel met de waringin

De binnenplaats lag erbij als een rechthoekige poel, nadat het laat in de middag bij wijze van afscheid was gaan regenen. Het duurde niet lang of het zou avond worden. Ik zat op het djatihouten bankje op de galerij te kijken naar al dat neerstromende water en snoof de volle, troostrijke geur van natte aarde op. Met een dromerige aandacht keek ik eerder naar details dan naar het grote geheel, eerder naar iets wat bewoog dan naar iets wat stilstond. Ik keek naar de grote witgekalkte potten, die met hun voeten in de nattigheid stonden en naar de palmen daarin, waarvan de lange bladveren neer geroffeld werden door de regen. En naar de massale oude en naar men zei heilige waringinboom verderop, schimmig in de vochtige atmosfeer, met een enorm brede donkere stam vol vastgegroeide luchtwortels en duistere grotten daartussen. De takken met hun donkergroen blad zwiepten in de wind. Dichterbij stroomde modderwater langs de galerij en het voerde afgebroken takjes, dood blad en een verdrinken tor met zich mee. Ik strekte mijn voet uit en tekende er op de vochtige vloertegels gedachteloos naamloze figuren mee.

Mijn moeder stond rechts van mij tegen de deurpost geleund, haar rechterelleboog tegen het hout, haar hoofd steunend op haar hand, haar blik donker en in zichzelf gekeerd. Met de andere hand hield ze haar diepblauwe housecoat met de witte stippels om zich heen geslagen. Ze had nog steeds voor het gemak haar Chinese slippers aan, die ze haar 'klompen' noemde. Dit vanwege de dikke houten zool waarvan de halfhoge hak krullerig met houtsnijwerk was versierd: bloemmotieven

in oosterse felle kleuren.

Ze wendde het hoofd naar mij en keek kritisch. Ja, ik wist het: ik zat er onderuitgezakt bij, blootvoets en nog in mijn kreukelige kleren van de lange treinreis en de autorit daarna. We waren allebei uitgeput door het verstikkend warme, overvolle Djakarta met zijn verkeerschaos van auto's, busjes, betjachs, vrachtwagens en nog een enkel lusteloos mager paardje, dat een deleman, een reiskarretje, voorttrok met van die lome hoefstappen waarvan de klank in de Indische verhaaltrant als ketjeplèk, ketjeplèk wordt opgeroepen. Nu, in de schemerig vochtige warmte, afgeschermd van de wereld door een regengordijn, omgeven door de oude zuilengangen van het hotel, voelde alles onwerkelijk aan, alsof we op een plaats waren die buiten de tijd stond. Terwijl ons hele leven toch met die tijd te maken had.

Op de galerij liep een bediende ons voorbij, gekleed in het wit, een dienblad met een pot thee en koppen torsend. Niet voor ons. Deze zoon van het nieuwe Indonesië, dat nu bijna vijf jaar bestond, liep voor ons langs, de blik afstandelijk op de verte gericht, toch behendig de plassen ontwijkend. Nu vond mijn moeder het tijd worden me aan te sporen: 'Nini, kind, zou je niet eens een bad nemen? Het wordt al laat.'

Met tegenzin stond ik op. Hier, aan de vooravond van het vertrek, had ik mijn moeder een klemmende vraag willen stellen nu deze niets te doen had, nu mijn vader nog niet terug was van zijn bezoek aan een collega. Maar het moment was voorbij. Ik liep langs mijn moeder de kamer in. Op het losse bed had zij onze kleren al uitgespreid, voor vanavond, had ze gezegd, voor als we in het restaurant eten. En alvast voor morgen.

Toen zij die middag de kamer had gezien en om de hoek van de badkamerdeur had gekeken, had ze ‘vergane glorie’ gemompeld. Dat klopte, zag ik, toen ik in de badkamer stond. Die was wel groot, maar nogal onderkomen. Een mandibak was in de hoek gemetseld, op de betegelde rand stond een steelpannetje gereed. De muren waren net als die in de kamer witgekalkt, maar hier zaten ze vol barsten, vol grillige donkergrijze schimmelvlekken en groene aanslag. Toen ik het licht aanknipte, vluchtte een dikke donkerbruin glanzende miljoenpoot met zijn golvende pootjesrij langs de muur om zich in een spleet te verstoppen. Ik keek hem na met een katachtige interesse. Het mandiën, het baden, was toch lekker, de plenzen koel water uit het pannetje over me heen, mijn voeten op de natte tegels en dan de oude, grijzige, maar droge handdoek en de frisse kleren.

In de kamer had mijn moeder intussen het licht van de schemerlamp aangedaan en de raamluiken en deur gesloten. Zij, de mooie Ciska, was in de enige leunstoel gaan zitten, onder de lamp en naast de hutkoffer waar het reisvalies bovenop stond. Inmiddels had ze zich omgekleed in een okergele jurk, bestrooid met kleine waaiermotieven. Aan de voeten droeg ze elegante hooggehakte sandaaltjes. Zo, terwijl ze bleek in het lamplicht zat dat haar korte krullende haar in een gloed van donkerbruin met roodgoud zette, haar diepbruine ogen in de schaduw hield en de tint van het katoen deed opglanzen, was ze een stralend maar ook weemoedig schilderij. Ze keek op: ‘Papa heeft laten weten dat hij wat later komt’. Een onverwachte pauze, waarin ik misschien met mijn moeder praten kon.

Zo kwam het dat we tamelijk laat met z’n drieën over de galerijen naar de eetzaal liepen. ‘Het zal wel niet de vooroorlogse rijsttafel zijn’, had mijn moeder gezegd, maar daar vergiste ze

zich nogal in. Het was inmiddels droog met een zware vochtig-warme lucht. Om de buitenlampen heen zwermden insecten, terwijl hier en daar een grijze tijtjak op de muur ernaast zat om zo nu en dan uit te schieten naar een prooi, wat zo doodgewoon was dat niemand van ons er enige aandacht aan besteedde. Dat dit beeld later heimwee zou oproepen, daarvan was geen van ons zich nog bewust.

De eetzaal was zoals mijn ouders het zich herinnerden: groot, hoog, wit, met hoekige zuilen die het plafond ondersteunden en een immense traag draaiende fan in het midden, boven de donkere houten stoelen. We vonden de tafel die gereserveerd was op naam van Lindaal en bestelden de rijsttafel, waarvan de vele schalen werden aangedragen door in het wit geklede bedienden met een gevouwen batik-hoofddoek. Op het witte linnen werden schotels rijst, sambalans en sajoers, satés en kroepoeks uitgesteld en de onmisbare karaf met air ès: ijswater. Het leek alsof wij ons daar nog in de voorbije koloniale tijd bevonden.

Het smaakte heerlijk, de boemboes, de kruiden, waren perfect, maar toch. Toch waren wij allemaal bedrukt. Er werd weinig gepraat aan tafel, de echt belangrijke dingen: 'Ik zal je missen...', ik hoop dat het je goed zal gaan, werden niet gezegd, nog niet. Eerder praktische dingen als: 'Hoe laat moeten we opstaan? Waar heb je de passagebiljetten? De paspoorten?' Mijn vader probeerde het wel: 'Ciska, Eline, kijk maar goed om je heen, misschien zie je dit nooit meer.'

'Ach, Paul, hoe lang zal dit hier nog blijven bestaan?' antwoordde maatje droevig.

Ik voelde de ernstige stemming aan, omdat mijn vader me met mijn volledige naam aansprak. Het was een signaal voor

me om op te letten. Al waren de hele dag nieuwe indrukken op me afgekomen, en al had ik zo langzamerhand mijn verzadigingspunt wel bereikt, nu mijn vader het over mij had, was ik er met mijn aandacht weer bij.

‘En, Eline, over een paar maanden word je vijftien. Jammer dat ik er dan niet bij kan zijn, maar ik zal schrijven.’ Ik knikte, op verjaardagen was mijn vader er noodgedwongen meestal niet bij, maar ik wist dat hij me niet vergat, met zijn bedachtzame bezorgdheid.

‘En je begint weer op een andere school, op het gymnasium, in de derde klas.’ Mijn vader liet het woord ‘gymnasium’ klinken alsof hij het over een delicatessen had. In die toon van spreken klonk zijn trots door.

Eigenlijk had ik zelf niet speciaal naar het gymnasium willen gaan, ik zou niet weten waarvoor die uitgestorven oude talen goed waren. Ik hield meer van vakken als biologie en wiskunde. Maar de rector had mijn ouders omgepraat, al hadden die zelf niet echt iets met de antieke wereld. Mijn vader hield zich bezig met gebouwen, mijn moeder met mode. De één bestudeerde peinzend zijn blauwdrukken, de ander spreidde haar patronen op de grote eettafel uit en ging met het raderwielje langs de patroonlijnen. Het gevolg van het laatste was dat de eettafel, waaraan ik zo vaak in mijn eentje zat te eten met een bibliotheekboek als gezelschap, een wirwar van gestippelde lijnen in het hout bevatte: de omlijnningen van mouwen, kragen, rugpanden, rokbanen...

Maar wat ik prettig vond, was dat mijn vader kon meedenken. Hij vond de school belangrijk, maar begreep ook dat ik steeds opnieuw weer in een andere omgeving mijn plaats moest vinden. Hij had eens tegen me gezegd, dat ik een ‘nomade’ was

en zo voelde ik me ook, zeker op dit moment, een nomade tegen wil en dank. Morgen zouden we weggaan, mijn moeder en ik, samen op het schip, het vrachtschip de Selena.

Laat, in de stilte van het diepe donker om het hotel heen, met vaag verkeersrumoer in de verte, liepen we terug, geleid door het schaarse licht van de weinige lampen. De waringin ving met zijn duistere, duizendvoudige verwikkelingen van luchtwortels vage lichtglanzen op.

Onwennig en vreemd was het voor mij om juist nu samen met mijn ouders in één kamer te slapen; die twee samen in het grote bed en ik in het smalle losse bed tegen de zijwand. Maar ik was moe en viel al gauw diep in slaap, waarna 's ochtends de wereld half-nieuw en half-bekend aan me verscheen.

Opnieuw kwamen we in de grote eetzaal voor het ontbijt, maar in het heldere licht leek de sfeer er nu anders te zijn. Er werd levendig gepraat en hier en daar klonk gelach. Toen we zaten boog iemand van de tafel naast ons zich naar ons over, en vroeg: 'Hebben jullie het al gehoord van die Amerikaan...?' We schudden het hoofd.

'Nou, die moest vanochtend heel vroeg het vliegtuig hebben naar Tokio en hij had het hotel gevraagd om een wake-up call, om vier uur. Er was geen telefoon op de kamer, maar ze zouden een bediende sturen. Die is nooit gekomen en die Amerikaan heeft zijn vliegtuig gemist. En weet je waarom?'

'Nee, waarom dan?'

'Vanwege de waringin, de bediende durfde daar in het donker niet langs te lopen, bang om de geesten in de boom te beledigen!'

Iedereen lachte, hoe absurd klonk dit in deze moderne tijd. 'Geesten als excuus voor onwil?' vroeg mijn vader zich af. Maar



ik voelde toen dezelfde vleug van magie die ik al eerder gevoeld had, laat op de avond bij het passeren van de duistere massa van de boom, in de stilte van de toen verlaten galerijen. Een geheimzinnig bezielde kracht die in de natuur of in de dingen school. Een denkwijze die ik nu zou kwijtraken, maar niet helemaal. Een herinnering aan die wereld zou op de bodem van mijn bewustzijn achterblijven als een glanzende ring, verloren in de diepte van een waterput.

## Drie hoornsignalen

Een auto van het hotel had ons gebracht. We stapten uit in de asfalt-smeltende hitte van de kade. Om ons heen was het een onoverzichtelijke drukte van mensen met koffers: passagiers en wegbrengers. Mijn moeder drukte haar tas met papieren angstvallig tegen haar heup. Mijn vader wees op goed geluk één van de om ons heen dringende kruiers aan om de hutkoffer en het valies naar de boot te brengen: een donkere, slordig geklede kerel met een strohoed op, met een lach vol schots en scheve tanden. Een kist met ruimbagage was al eerder naar de boot gezonden.

Tandjong Priok, de haven van Djakarta, was een plaats waar wij ons nooit anders bevonden dan om er te vertrekken of aan te komen. Havenloodsen, kranen die langzaam over rails bewogen, en onze boot recht voor ons. Een vrachtschip. Er was geen plaats geweest op een van de grote passagiersschepen: teveel mensen wilden weg. Dit vrachtschip, de Selena, had passagiersaccommodatie. Er konden ongeveer dertig mensen meevaren op een reis van ruim zes weken, zeker tweemaal zo lang als die van een gewoon passagierschip. ‘Doen jullie dat maar,’ had mijn vader gezegd, ‘zo kan Nini tenminste redelijk op tijd aan het nieuwe schooljaar beginnen.’ Het schip zou eind september in Rotterdam aankomen.

Het schip was grijs en groot, met een witte rand langs de boeg, maar veel minder hoog opgebouwd dan een passagierschip. Op het lange voordek waren laadbomen, kranen of hoe ze ook mochten heten, traag in beweging. Kratten en pakken in netten samengepakt gingen het ruim in. Verder naar achter lag hoog

de brug en daaronder en daarachter waren dekken en ramen of patrijspoorten zichtbaar. De donkere schoorsteen stak erbovenuit. We namen het vluchtig in ons op.

Langs de zijkant van het schip liep de loopplank schuin omhoog. Daarvoor, met een zeil beschermd tegen de felle zon, was een lessenaar geplaatst waar een scheepsofficier de papieren van de reizigers controleerde. Er stond een kleine rij mensen te wachten en hoewel het de laatste ogenblikken waren dat wij met ons drieën bijeen waren, kon ik het niet laten om even – even maar – uit de rij te glippen om in het water te kijken. Tussen schip en kade was het water te donker beschaduwd om ook maar iets te zien, maar wat verder, bij de boeg, was het transparant in het zonlicht. Daar groeiden tegen de kademuur lobbige bruine wieren, wuivend in het water, en daartussen graasde een grijs gestreept visje, met een zilverig oplichtende flank wanneer het zich zijwaarts keerde. Ik was tevreden, dit was wat ik juist zo graag wilde zien.

Vanuit de rij klonk een ongeduldig geroep. Ik haastte me terug, we waren bijna aan de beurt. ‘Waar was je nu toch kind, bij ons blijven, denk erom!’ Er mochten per hut een of twee wegbrengers aan boord, maar ze moesten zich laten registreren en ruim voor vertrek het schip weer verlaten.

We liepen de loopplank op. Aan dek stond iemand klaar om ons de weg te wijzen. We vonden de hut, probeerden de sleutel en mijn moeder stapte als eerste binnen, kritisch en waakzaam. Wij hadden de hut voor ons alleen, wat een geluk! Bij vorige reizen hadden we steeds de hut moeten delen, met een derde passagiere, of waren we zelfs op hoog opgestapelde britsen in een overvol, benauwd ruim samen met een massa anderen gepropt. De onderste couchette was natuurlijk voor mijn